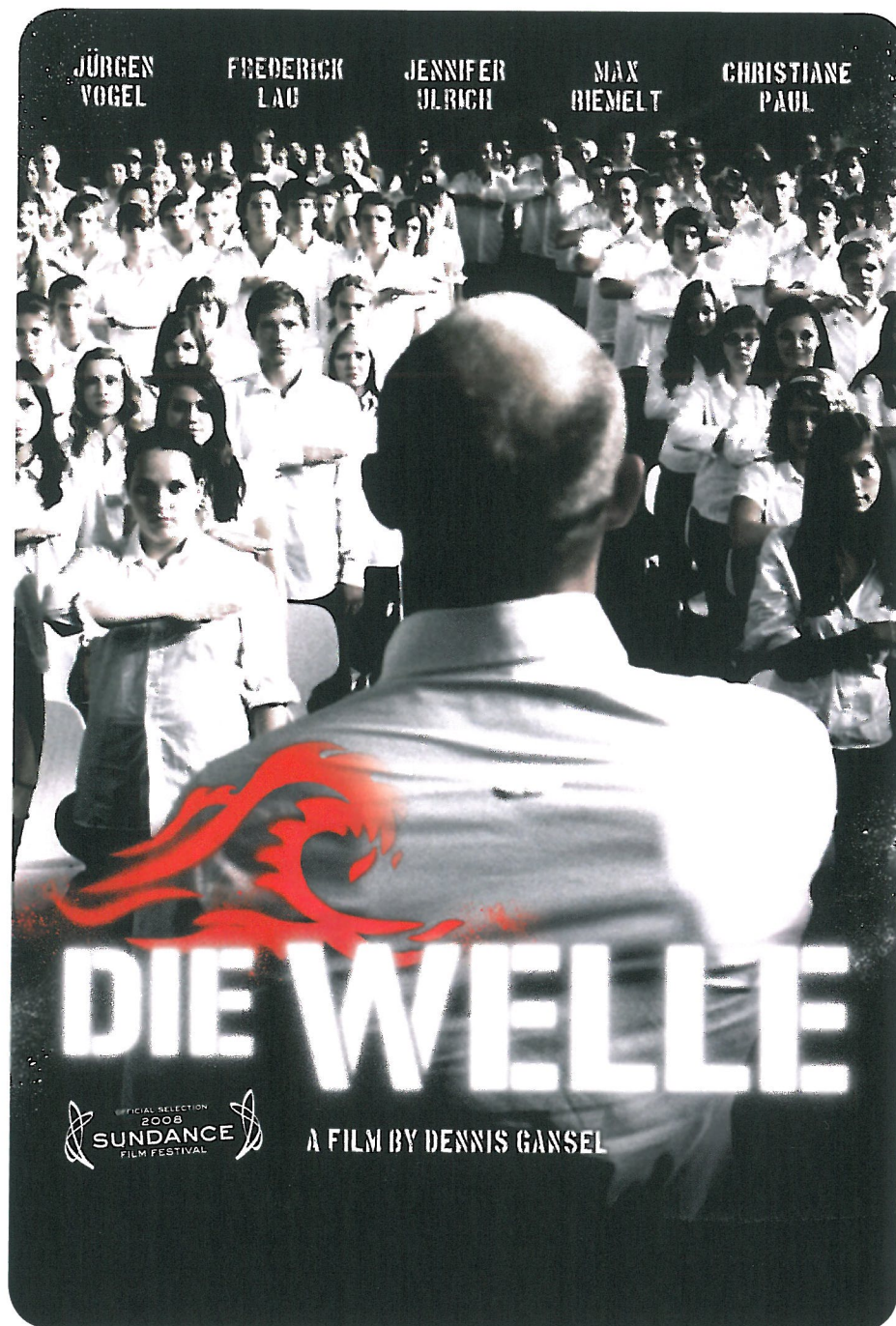

ONDERWIJSMATERIAAL BIJ DE FILM

DIE WELLE

Geschiedenis en Staatsinrichting - 4VMB0 / 3 en 4HAVO-VWO / bovenbouw HAVO-VWO

Redactie: Brenda Stam en Marc Kropman (Instituut voor de Lerarenopleiding, UvA) Fotorechten en alle foto's: Paradiso Films, Amsterdam
Vormgeving: Max Beinema Print: Groen Offset Hoofddorp b.v.

©2008 Duitsland Instituut Amsterdam (2^e druk 2011)

www.duitslandinstituut.nl

www.duitslandweb.nl

DUITSLAND INSTITUUT

INLEIDING

Voor u ligt het onderwijsmateriaal bij de film *Die Welle* (Dennis Gansel, 2008).

In de film staat de vraag centraal of anno 2008 een autocratie in Duitsland nog mogelijk is.

Die Welle volgt het verhaal van de Amerikaanse film *The Wave* (Norman Lear, 1984) nauwgezet, maar plaatst deze in het heden in de deelstaat Brandenburg. De linkse gymnasiumdocent Rainer Wenger probeert, in het kader van het project 'Staatsvormen', zijn klas te laten zien hoe een dictatuur kan ontstaan. Hoewel zijn leerlingen een dictatuur in Duitsland niet meer voor mogelijk houden, is Wenger van mening dat het fascisme in Duitsland niet enkel tot het verleden hoeft te behoren. Wenger start een experiment waarbij hij zijn klas binnen een week in een microdictatuur verandert. Slechts een minderheid verzet zich tegen Wengers optreden. De groep formeert zich tot een serieuze beweging die de naam *die Welle* draagt. Al na enige dagen escaleert het experiment in geweld en vandalisme. De week kent dan ook een dramatisch einde.

De leerlingen in de film worden geconfronteerd met vraagstukken die iedereen kent: 'Wat zou ik doen om groepsdruk te weerstaan?' En 'Kan ik het aan buiten de groep te komen staan of anderen niet uit te (laten) sluiten?' In Duitsland

worden deze vragen intensief beleefd. En het lijkt er op dat elke nieuwe generatie na de Tweede Wereldoorlog het als een opgave ziet antwoorden te vinden op deze dilemma's. Regisseur Gansel heeft als filmer deze handschoenen opgepakt.

Het Duitsland Instituut Amsterdam biedt u met dit materiaal kansen de film in te zetten in uw onderwijs. Aan de hand van de film kunt u uw leerlingen laten zien hoe in een moderne Duitse film vragen, die pijnlijk verwijzen naar de nationale Duitse geschiedenis, worden gesteld. De kijker ziet het actuele Duitsland in een 'flitsend jonge' film, maar wordt tegelijk ook zelf geconfronteerd met universele vraagstukken. De opdrachtenseries sluiten hierbij aan: zij zetten expliciet een stap naar de Nederlandse leerling toe.

Het materiaal is ontwikkeld door Marc Kropman en Brenda Stam van het Instituut voor de Lerarenopvoeding van de Universiteit van Amsterdam. Het bestaat uit drie delen.

Opdrachtenserie A behandelt het thema
VERANTWOORDELIJKHEID EN KEUZES MAKEN

Leerlingen wordt nadrukkelijk gevraagd zich in te leven in de verschillende hoofdpersonen door middel van het bijhouden van een dagboek. Uiteindelijk spelen zij de eindscène van de film, voordat de leerlingen deze gezien hebben. Daarna vergelijken zij hun spel met de oplossing van de filmmaker.

Deze opdracht is vooral geschikt om met leerlingen van zowel vmbo als havo en vwo inzichtelijk te maken hoe groepsvorming plaatsvindt en hoe mensen worden uitgesloten van deelname aan de groep. Daarmee vormt het ook een geschikt onderwerp om ook de groepsvorming in de eigen klas te bespreken.

Voor leerlingen in vmbo (KB-GL-LT) wordt met deze opdracht aangesloten op het nieuwe kern- en verrijkingsdeel *Historisch overzicht vanaf 1900* van het vak Geschiedenis. Daar wordt van leerlingen gevraagd dat zij een rechtse dictatuur zoals de nationaalsocialistische kunnen herkennen en beschrijven. Het gaat dan om begrippen als terreur, gelijkschakeling, het totalitaire karakter, indoctrinatie en discriminerende maatregelen.

Voor leerlingen uit de bovenbouw havo & vwo sluit de opdrachtenserie aan bij *Domein A* en *Domein B, Tijdvak 9 Tijd van de wereldoorlogen*. En met name bij het kenmerkend aspect 'Het in praktijk brengen van totalitaire ideologieën'. Met deze opdrachten oefenen leerlingen met

het begrip standplaatsgebondenheid. Tot slot leent de opdracht zich voor het bespreken van de vraag naar continuïteit en discontinuïteit in de Duitse geschiedenis.

Opdrachtenserie B behandelt het thema
HEILIGT HET DOEL DE MIDDELEN?

Van leerlingen in de bovenbouw havo en vwo wordt gevraagd om expliciet te beargmenteren waar zij de grens leggen tussen wat nog wel en wat niet meer mag. En waar zij die grenzen op baseren. Hiermee wordt aangesloten bij *Domein A* uit het examenprogramma Geschiedenis. Hierin wordt van leerlingen gevraagd dat zij in staat zijn te oordelen, rekening houdend met tijd- en plaatsgebondenheid van interpretaties en oordelen afkomstig van personen uit het verleden én afkomstig van hedendaagse personen, onder wie zij zelf en de rol van waardepatronen in heden en verleden. Leerlingen wordt niet alleen gevraagd om *Die Welle* te analyseren, maar ook om aan de hand van actuele voorbeelden na te gaan waar hun grenzen liggen bij het optreden van personen, organisaties of overheden.

In het derde deel vindt u **ACHTERGROND-INFORMATIE** bij de film. Het gaat om een samenvatting van de film, informatie over de regisseur Dennis Gansel en achtergronden bij het oorspronkelijke verhaal van 'The Wave'. Tevens is een begrippenlijst opgenomen en een overzicht van relevante websites.

De film draait vanaf 27 november 2008 in de bioscopen in Nederland.

Wij wensen u interessante bezoeken en geslaagde lessen toe!

OPDRACHTENSERIE **A**

THEMA:
**VERANTWOORDELIJKHEID
EN KEUZES MAKEN**

VOOR DE DOCENT

HET VERHAAL

De film *Die Welle* speelt in het hedendaagse Duitsland in een bovenbouwklas van het vwo (het Duitse *Gymnasium*). Er wordt een projectweek georganiseerd waarbij het thema *autocratie* is. Leraar Rainer Wenger maakt daarvan een gebeurtenis die sterk afwijkt van de gebruikelijke gang van zaken. Hij stelt zich ten doel om met zijn klas de autocratie aan den lijve mee te maken, al is het maar voor een paar dagen.

Iedereen doet mee. De leerlingen waren nog nooit zo gemotiveerd. Maar wat op het eerste gezicht lijkt uit te monden in nieuwe scheidslijnen, nieuwe vormen van verbondenheid en gelijkheid, ontwikkelt zich razendsnel tot een verschrikkelijke uitwas. Wengers gespeelde manipulatie krijgt een eigen dynamiek, waarvan hij zelf het slachtoffer wordt. Groepsdruk en geweld tegenover anderen grijpen om zich heen, karakters beginnen te veranderen. Kritiek wordt monddood gemaakt, de druk om je aan te passen overwint. De deelnemers aan *die Welle* – zo noemt de beweging zich – maken zich op om de school, zelfs de stad over te nemen. Kortom, Wengers experiment verloopt 'uitstekend'. Maar te laat wil hij er een punt achter zetten. Het loopt uit op een opvoedkundige nachtmerrie, juist omdat iedereen luistert.

THEMA: VERANTWOORDELIJKHEID EN KEUZES MAKEN

Een belangrijk thema in de film is de wijze waarop groepsvorming plaatsvindt, hoe mensen worden uitgesloten van deelname aan de groep. Groepsvorming en leiderschap staan centraal. Door aandacht te schenken aan de rol van de

leider, de meelopers, de enthousiaste aanhangers en degenen die zich verzetten, wordt de aandacht gericht op de rol van het individu in dit groepsproces van in- en uitsluiting.

Daarbij dienen zich vragen aan als:

Wie is er verantwoordelijk voor de gang van zaken?

Voor welke dilemma's en keuzes worden de

leden van de groep gesteld, maar ook de mensen die daar buiten vallen?

Wat zijn de consequenties van deze keuzes?

Zijn gevolgen van eenmaal genomen beslissingen wel te overzien? Door wie wel en door wie niet?

Tijdsduur

Twee lesuren om de film te bekijken (100 minuten).

Tenminste twee lesuren voor het uitwerken van de opdrachten en het spelen van de scène.

Doelen

- Doel van de opdracht is om bij leerlingen juist dit soort vragen op te roepen en deze vragen met elkaar te laten beantwoorden. Zo leren ze welke factoren, overwegingen en verantwoordelijkheden een rol kunnen spelen bij het (al dan niet) handelen van individuen en wat de bedoelde en onbedoelde gevolgen kunnen zijn van hun optreden.
- De leerlingen kunnen (beter) verwoorden hoe groepsprocessen zich kunnen ontwikkelen en welke mogelijkheden tot handelen individuen al dan niet hebben.

Beginsituatie

- Niveau: in principe mogelijk vanaf 4 VMBO, 3 HAVO&VWO.
- Bij aanvang van het behandelen van het thema Totalitarisme.
- Enige kennis van de Tweede Wereldoorlog.
- Enige kennis van het structuurbegrip standplaatsgebondenheid.

Vorbereiden

- Voor elke leerling is er een opdrachtenblad en een karakterbeschrijving.
- Apparatuur om de film te kunnen bekijken en de film zelf zijn aanwezig.

Instructie

- Het doel van de opdracht en de werkwijze worden uitgelegd.

Uitvoering

Voor de vertoning van de film

- Geef een inleiding op de film.
- Verdeel de klas in groepjes van vier leerlingen.
- Geef elke leerling een kaartje met een foto en karakterbeschrijving van een van de personages uit de film.

- De leerlingen moeten zich inleven in 'hun' personage en hem/haar straks aandachtig volgen tijdens de film.

Tijdens de vertoning van de film

- De film bestaat uit zeven dagen. Zet de film stil na elke dag. Na elke dag in de film krijgen de leerlingen de gelegenheid om 'hun' ervaringen in hun dagboek te schrijven. De leerling schrijft vanuit zijn/haar personage wat hij/zij die dag beleefd heeft en wat hij/zij van de gebeurtenissen vindt. Ook als de rol niet in de scène van de dag voorkomt, maakt de leerling toch een dagboek aantekening over wat zich heeft voorgedaan, alsof hij het heeft gehoord van een ander.
- Zet de film stil voor het begin van de slotscène. De leerlingen mogen het slot niet zien.
- De leerlingen bedenken per groepje aan de hand van hun dagboek aantekeningen een geloofwaardige laatste scène van de film, zoals zij denken dat de film afloopt. De leerlingen maken samen een storyboard (= stripje waarin de belangrijkste momenten uit de scène zijn vastgelegd) en een 'mood'-board (= stripje waarin je de belangrijkste gevoelens en gedachten van de hoofdrolspelers in de scène vastlegt).
NB. Als docent kunt u ervoor kiezen om alleen het storyboard uit te laten werken.

- Elk groepje oefent één keer met elkaar de scène. Als ze nog iets willen verbeteren of veranderen, dan kan dat nog.
- Elk groepje speelt voor de klas de zelfgeschreven laatste scène van de film. Iedere leerling speelt zijn eigen personage.
- Na afloop van de gespeelde scène kunt u de prestatie van de leerlingen tegen het licht houden en hen en de andere leerlingen vragen om hun overwegingen en keuzes toe te lichten. Vragen kunnen zijn: is het geloofwaardig wat je deed op basis van je dagboek-aantekeningen? Wie bepaalde er wat er ging gebeuren bij het schrijven van de scène? Lag dat aan de rol in de film? Of aan de samenstelling van de groep? Wie is er verantwoordelijk voor wat er is gebeurd?
- Bekijk de slotscène uit de film (de slotscène kunt u laten beginnen op het moment dat de leerlingen bij elkaar geroepen worden in de gymzaal).

Na afloop van de film

- De leerlingen beschrijven in hun eigen woorden welke keuze hun personage heeft gemaakt.
- De leerlingen vergelijken hun zelfgeschreven slotscène met de manier waarop de scenarioschrijver het slot van de film heeft bedacht. Welke plot is geloofwaardiger? Ze maken een afweging voor elk van de hoofdrolspelers.

Wie is er verantwoordelijk voor wat er is gebeurd?

- U kunt aansluitend ingaan op de begrippen autocratie, totalitarisme, democratie en anarchie
- U kunt uw lessen vervolgen door in te gaan op historische voorbeelden van dictaturen.

De personages uit de film

De leerlingen zijn verdeeld in groepjes van vier personen. Elk lid van een groepje heeft een eigen rol.

Elke leerling krijgt een korte beschrijving van een van de karakters met daarbij een afbeelding van de persoon in wie hij/zij zich in moet leven. Hoe dit karakter zich opstelt aan het einde van de film is hierbij weggelaten.

U kunt voor deze opdracht het knipvel gebruiken om viertallen samen te stellen. Het gaat om de volgende personages:

Rainer Wenger	Anke Wenger
Karo	Jens
Tim	Marco
Kevin	Sinan
Lisa	Dennis

KNIPVEL

Rainer Wenger

Een betrokken, ontspannen en bij de leerlingen populaire leraar. Bij zijn collega's niet zo geliefd, o.a. vanwege zijn progressieve opvattingen. Hij experimenteert met autoriteit. Hij is de leider van *die Welle*.

Anke Wenger

Vertegenwoordigt de stem van de rede. Progressieve lerares, maar meer bezonnen en minder daadkrachtig dan haar man Rainer. Van het begin af aan heeft zij kritiek op zijn experiment en probeert hem af te remmen. Als zij ziet, dat dat niet lukt, keert zij zich tegen hem.

Tim

Tim heeft altijd voor erkenning moeten vechten. *Die Welle* is voor hem dé kans om deel van een gemeenschap uit te maken. Zo kan hij zich belangrijk voelen. Hij accepteert zijn leraar opgewekt als persoonlijke leidersfiguur. Hij dringt zich bij Wenger op als rechterhand en bodyguard. Hij is bereid tot het uiterste te gaan en zichzelf op te offeren.

Marco

Hij is bereid om zich in te zetten voor discipline en gezamenlijkheid. Hij zet daarmee zijn relatie met zijn vriendin Karo op het spel. Zij is tegen *die Welle*. Marco is een echte teamspeler. Ook binnen zijn waterpoloteam stelt hij het groepsbelang boven zijn eigen belang. Als in een roes geniet hij van het groepsproces.

Karo

Karo verzet zich tegen *die Welle*. In het begin omdat zij er geen zin in heeft, maar daarna vastbesloten omdat zij helder het gevaar onderkent. Karo neemt afstand van haar vriend, de meeloper Marco. Zij wordt steeds meer door de groep geïsoleerd, ondergaat de toenemende vergeldingsmaatregelen tegen haar, steunt zwakkeren en organiseert onbevreesd het verzet.

Lisa

Muurbloempje Lisa staat in het begin geheel in de schaduw van haar vriendin Karo, die heeft namelijk wel een vriend. Zij doet mee omdat de beweging haar aanzien verhoogt. *Die Welle* biedt haar bovendien de gelegenheid dichterbij haar heimelijke liefde Marco te komen als hij Karo de rug zou toekeren.

Jens

Jens is een meeloper. Aangezien hij uit een zeer welvarend milieu komt, zijn klasgenoten jaloers op hem. Tegelijkertijd is hij een buitenstaander. Hij gebruikt zijn bevoorrechte positie als toegangskaart tot de groep. Jens ziet in *die Welle* de mogelijkheid te worden als de anderen. Hij gaat gewillig op in de beweging.

Sinan

Voor Sinan betekent *die Welle* de mogelijkheid om een nieuw aanzien te verwerven. Een kans die hij met beide handen aangrijpt. Ook al betekent het dat hij zich opnieuw moet aanpassen, hij is niet langer een buitenstaander. Sinan komt op voor anderen, zet zich geheel in voor de gemeenschap als dat van hem wordt gevraagd. Als volwaardig groepslid viert hij sportieve successen.

Dennis

Dennis is door *die Welle* boven komen drijven. Voor *die Welle* wist hij als regisseur van het schooltoneel weinig te bereiken. Dankzij zijn nieuwe rol als onderbevelvoerder binnen de rangorde van *die Welle* wordt er nu wel naar hem geluisterd. Dennis geniet van zijn nieuwe gezag.

Kevin

Kevin is een rebel en een opportunist tegelijk. Hij verlaat de klas op het moment dat de leraar aangepast gedrag van hem eist. Op het moment dat *die Welle* in de mode raakt komt hij op die beslissing terug. Tegen zijn trots in past hij zich toch aan en wordt een volgzzaam lid van *die Welle*.

VOOR DE LEERLING

THEMA: VERANTWOORDELIJKHEID EN KEUZES MAKEN

Die Welle is een film die zich in het hedendaagse Duitsland afspeelt. In de loop van één schoolweek gebeurt er van alles met de leerlingen van de klas van leraar Rainer Wenger.

Een belangrijk thema in de film is hoe een groep tot stand komt, wie wel en wie niet mee mag doen. Groepsvorming en leiderschap staan centraal. Wie is een meeloper, wie is de leider? Wie is enthousiast, wie verzet zich? Door daar naar te kijken krijg je zicht op hoe een groep tot stand komt. Maar daarbij horen ook vragen als: Wie is er verantwoordelijk voor de gang van zaken?

Voor welke keuzes worden de leden van de groep gesteld, maar ook de mensen die daar buiten vallen?

Wat zijn de gevolgen van deze keuzes?

Zijn gevolgen van die keuzes wel te overzien?

Door wie wel en door wie niet?

Allemaal vragen waarop van jullie een antwoord wordt gevraagd bij het zien van deze film.

WERKWIJZE

- Jullie vormen groepjes van vier personen.
- Iedereen krijgt een foto met karakterbeschrijving van een van de personages uit *Die Welle*.
- Je leeft je in in de persoon die op het kaartje staat.
- Je volgt hem of haar aandachtig tijdens de film.
- De film volgt de klas een week lang. Na elke dag in de film wordt de film stopgezet en krijg je de gelegenheid om in je dagboek te schrijven (vanuit 'jouw' personage in de film).
- Uiteindelijk wordt de film stopgezet voor de slotscène en bedenken en spelen jullie met zijn vieren de laatste scène van de film. Ieder speelt de rol waarvoor hij of zij de dagboek-aantekeningen heeft gemaakt.
- In de nabespreking vergelijken jullie het zelfgeschreven slot met de manier waarop de scenarioschrijver het slot van de film heeft bedacht.

Lees voordat je de film bekijkt de opdrachten!

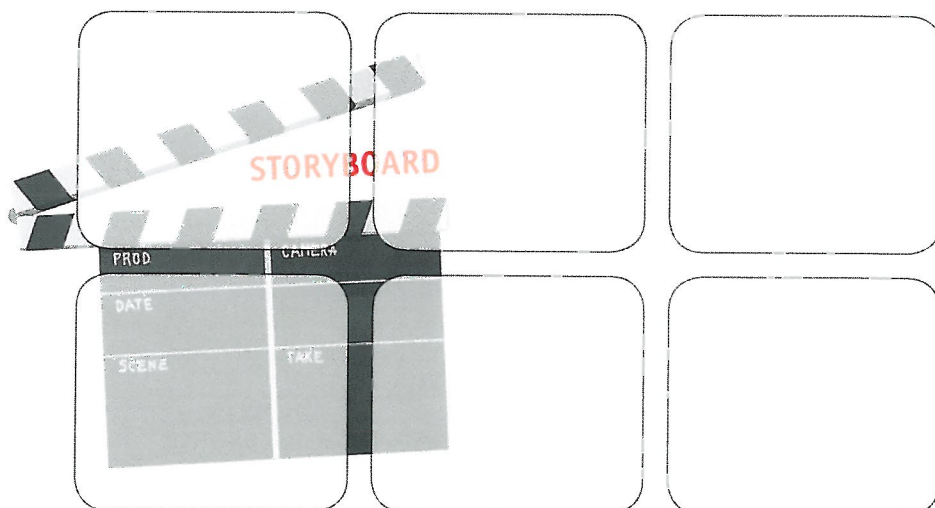

OPDRACHTEN

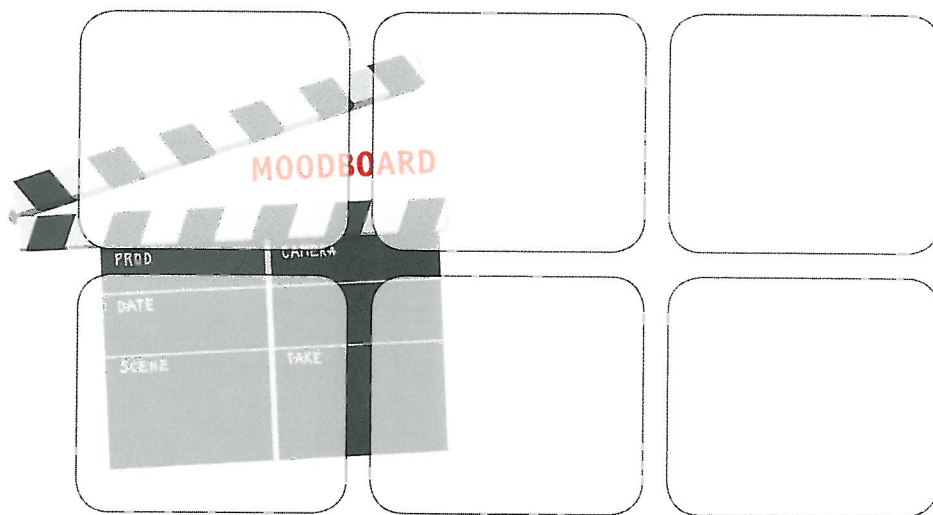
1. Telkens als een dag voorbij is uit de week van de klas maak je een dagboekantekening vanuit 'jouw' personage. Je schrijft op wat je die dag beleefd hebt en wat je van de gebeurtenissen vindt.

Let op: ook als jouw personage niet in de scène van de dag voorkomt, maak je toch een dagboekantekening over wat zich heeft voorgedaan, alsof je het hebt gehoord van een ander.

2. Gebruik je dagboekantekeningen om met elkaar een geloofwaardig slot van de film te bedenken.
3. Maak met elkaar een **storyboard** (= stripje waarin de belangrijkste momenten uit de scène zijn vastgelegd). Zo weet je hoe de scène gespeeld moet worden. Maak ook een **moodboard** (= stripje waarin je de belangrijkste gevoelens en gedachten van de hoofdrolspelers in de scène vastlegt). **Moodboard** en **storyboard** moeten natuurlijk wel bij elkaar passen.

4. Oefen één keer met elkaar de scène. Als je nog iets wilt verbeteren of veranderen, dan kunnen jullie dat nu nog doen.
5. Speel voor de klas jullie zelfgeschreven slotscène en kijk naar de slotscènes van de andere groepjes.
6. Bekijk nu de slotscène uit de film.
7. Beschrijf in je eigen woorden welke keuze jouw personage heeft gemaakt.
8. Vergelijk jullie scène met de manier waarop de scenarioschrijver het slot van de film heeft bedacht. Gebruik eventueel je dagboek-aantekeningen.
9. Welke plot is volgens jullie geloofwaardiger? Maak een afweging voor elk van de hoofdrolspelers. Wie is er volgens jou verantwoordelijk voor wat er is gebeurd? Licht je antwoord toe.

OPDRACHTENSERIE **B**

THEMA:
**HEILIGT HET DOEL
DE MIDDELEN?**

VOOR DE DOCENT

De film *Die Welle* stelt onder meer de vraag of het doel de middelen heiligt. De film is het uitgangspunt bij een lessenserie rond meningsvorming over dit thema.

Centraal in deze lessenserie staat de vraag of je met het oog op een nobel doel, indien het niet anders kan, ook 'slechte' middelen mag gebruiken. Wanneer is een doel daarvoor nobel genoeg, of wanneer gaat een middel nog net niet te ver?

Leerlingen maken expliciet waar zij de grens leggen tussen wat nog wel en wat niet meer mag en waar zij die grenzen op baseren.

Tijdsduur

Bij voorkeur een ochtend of een middag in het kader van een project. Anders 3-4 lesuren.

Doelen

- Leerlingen kunnen menselijk gedrag koppelen aan het beoogde doel en de standplaatsgebondenheid.
- Leerlingen nemen een standpunt in en kunnen dit standpunt onderbouwen met argumenten.
- Leerlingen worden zich bewust van de

waarden die zij belangrijk vinden.

- Leerlingen worden zich bewust van de manier waarop ze keuzes maken.

Beginsituatie

- Niveau: bovenbouw HAVO-VWO.
- Enige kennis van de Tweede Wereldoorlog.
- Enige kennis van het structuurbegrip standplaatsgebondenheid.

Vorbereiden

- Voor elke leerling is er een opdrachtenblad.
- Apparatuur om de film te kunnen bekijken en de film zelf zijn aanwezig.

Instructie

- Het doel van de opdracht en de werkwijze worden uitgelegd.

Uitvoering

- **Opdracht 1:** De film wordt in drie delen getoond:
Deel 1: 00.00 – 13.27
Deel 2: 13.27 – 1.21.00
Deel 3: 1.21.00 – einde (1.37.20)

Na elk stuk wordt de film onderbroken en beantwoorden de leerlingen individueel de bijbehorende vragen.

- **Opdracht 2:** Na het bestuderen van de film krijgen leerlingen 15-20 minuten de tijd om individueel hun standpunt uiteen te zetten op max. 1 A4-tje. Leerlingen leveren dit in.
- **Opdracht 3:** Leerlingen vullen individueel de escalatieladders in. Eventueel kan op internet informatie gevonden worden over de verschillende kwesties.
- Leerlingen krijgen hun A4-tje, dat ze gemaakt hebben bij opdracht 2, terug en vullen hun verhaal aan.

Nabespreken

Voor alle opdrachten geldt dat deze op verschillende manieren nabesproken kunnen worden. Zo is het goed mogelijk om leerlingen telkens nadat ze individueel aan een opdracht gewerkt hebben, de opdracht in een groep te laten bediscussieren.

Andere mogelijkheden zijn om telkens na een individuele bijdrage een klassikale terugkoppeling te laten volgen, de nabespreking afwisselend klassikaal en in groepen te houden, of om de nabespreking pas helemaal aan het einde te

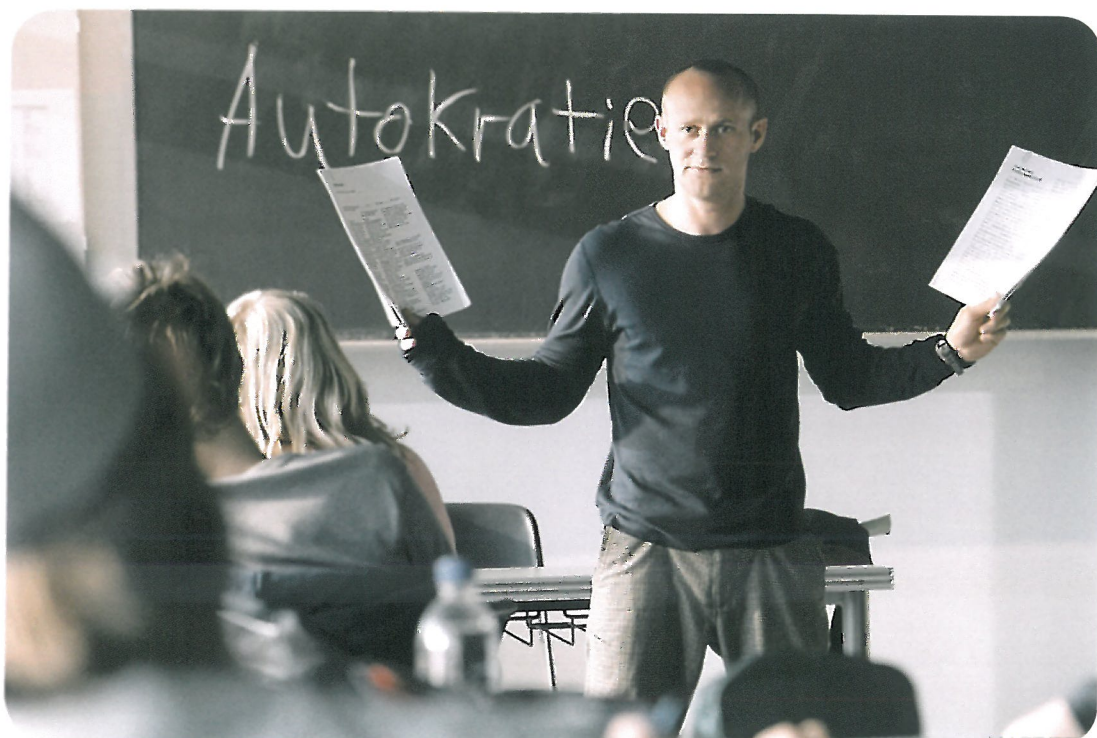
doen, zodat leerlingen eerst zelf het hele proces doorlopen.

Doel van de nabespreking, in welke vorm dan ook, moet in elk geval steeds zijn om de mening van de leerling aan te scherpen. Sturing in een bepaalde richting past niet bij de doelstelling en aard van de opdracht.

Overige lessuggesties

De film *Die Welle* leent zich goed voor verschillende invalshoeken. Nog enkele aanvullende suggesties:

- Het is goed mogelijk om de opdracht waar leerlingen zelf een escalatieladder invullen bij het gedrag van de docent Rainer Wenger, te koppelen aan de kenmerken van totalitaire dictaturen die in de film naar voren komen (en die vergeleken kunnen worden met totalitaire systemen).
- Dezelfde opdracht leent zich er eveneens goed voor om dieper in te gaan op socialisatieprocessen. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld aspecten van het socialisatieproces benoemen.
- De gevolgen van de daden van de docent voor de leerlingen komen in deze opdracht niet aan de orde. Daar zou je als docent in een onderwijsleergesprek op kunnen inzoomen.
- Hoewel niet toegevoegd als laatste opdracht,

leent de opzet van de lessenserie zich er eventueel goed voor om het geheel af te ronden met een debat rond de vraag: Heiligt het doel de middelen?

ANTWOORDMODEL VOOR DE LERAREN

Opdracht 1

Na het eerste deel van de film

1. Docent Rainer Wenger komt op school, waar hij zijn echtgenote en collega Anke tegen het lijf loopt. De directrice deelt Wenger mee dat hij voor de projectweek het thema autocratie heeft. Hij is hier ontevreden over omdat hij liever het thema anarchie zou willen behandelen. Na het weekend introduceert hij het opgedragen thema autocratie bij zijn leerlingen. Zij menen dat het niet langer mogelijk is een dictatuur te vestigen. Wenger onderbreekt de les tien minuten.
2. Wenger lijkt zich in eerste instantie meer thuis te voelen in de linkse hoek. Hij voelt niet veel voor het thema autocratie, maar vraagt nadrukkelijk om het thema anarchie. Zijn collega brengt onder woorden dat hij iemand is van de buitenparlementaire oppositie. (Zie voor het thema *Außerparlamentarische Opposition* (APO) in Duitsland de internetlijst achterin.)
3. Eigen mening.

Na het tweede deel van de film

1. Wenger gooit het over een andere boeg na de onderbreking. Hij introduceert een beweging met zichzelf als leider en benadrukt de noodzaak tot discipline. Wie niet mee wil doen, kan gaan. Thuis is hij erg enthousiast over de motivatie van leerlingen. De tweede dag staat in het teken van het smeden van een eenheid. Ze spreken af om een uniform te dragen. De derde dag negeert Wenger de leerling die zich niet aan de kledingafspraken houdt en geniet zichtbaar van het enthousiasme en de eigen dynamiek binnen de klas. De symbolen doen hun intrede. Zowel echtgenote Anke als leerling Karo stellen zich kritisch op. Wenger wil niet stoppen. De groep gaat zelfs zo ver dat ze in de hele stad het logo van *die Welle* projecteren en schilderen; het geheel onttaardt in graffiti en vandalisme. Op donderdagavond treft Wenger Tim aan bij zijn huis. Tim wil hem beschermen en geeft aan thuis moeilijkheden te hebben. Wenger laat hem mee-eten, maar stuurt hem daarna weg. De volgende ochtend treft hij Tim buiten aan. Op weg naar school wordt de auto gesaboteerd. Wenger laat leerlingen een paper schrijven over hun ervaringen. De waterpolowedstrijd 's middags loopt uit de hand. Thuis verwijt Anke haar man dat hij *die Welle* zo geweldig vindt, omdat leerlingen hem aanbidden.

Hij ontkent het niet. Wenger maakt haar zo kwaad dat ze vertrekt.

- a. De opmerking van leerlingen dat het niet langer mogelijk is om een dictatuur te vestigen inspireert Wenger tot een andere aanpak.
  - b. Zijn doel is om zijn leerlingen te tonen dat dat wel degelijk mogelijk is.
  - c. Wenger wil hen dat duidelijk maken door hen te laten ervaren hoe het voelt om deel uit te maken van een gemeenschap met eigen discipline, regels, symbolen etc. Aan zijn gedrag ligt het idee ten grondslag dat de ervaring confronterend zal werken.
2. Langzaam zie je dat Wenger zelf ook steeds meer beïnvloed wordt door de motivatie van de leerlingen er een echte beweging van te maken. Hij geniet van zijn positie als leider en ziet duidelijk de voordelen van het stimuleren van het gemeenschapsgevoel.
  3. Stap voor stap neemt Wenger maatregelen die van *die Welle* een eenheid maken die overeenkomsten vertoont met dictaturen. Eerst wordt een leidersfiguur geïntroduceerd en discipline ingevoerd. Daarna wordt van de groep een eenheid gesmeed door klikjes uit elkaar te halen en uniformen in te voeren. Dan blijkt dat afwijkend gedrag niet getolereerd wordt (andere kleding), krijgt de beweging een naam, een logo en een begroe-

tingsgebaar. Buitenstaanders worden steeds minder getolereerd.

4. Eigen mening

Na het derde deel van de film

1. Wenger leest de papers als Marco langskomt. Hij vertelt Wenger dat hij Karo heeft geslagen en dat *die Welle* hem veranderd heeft. Marco vindt dat Wenger het experiment moet beëindigen. Wenger nodigt alle leerlingen uit om de volgende dag naar het auditorium te komen. Daar leest hij uit de papers een aantal fragmenten voor, die de positieve kanten van *die Welle* (gelijkheid) benadrukken. Wenger zweept de menigte op, geeft aan het project niet te willen beëindigen en laat Marco als verrader naar voren brengen. Dan verandert hij van toon: hij confronteert leerlingen met de vraag of ze alles zouden doen wat hij ze zou vragen en zegt dat dat de kern is van een dictatuur. Dat de vraag of een dictatuur in deze tijd nog wel mogelijk is, beantwoordt is. Hij biedt zijn excuses aan, zegt dat hij te ver is gegaan en heft *die Welle* op. Veel leerlingen zijn uit het lood geslagen, maar Tim draait door en schiet eerst een leerling neer en pleegt dan zelfmoord. De film eindigt met de in bewaringstelling van Wenger.
2. In het laatste deel van de film komt Wenger tot inkeer en dringt het tot hem door dat hij te ver is gegaan.

- a. Hij wil de leerlingen confronteren met de uiterste consequenties van *die Welle*. Daarom voert hij zijn rol zo ver door, dat hij de koppeling kan maken naar een dictatuur. Hij bewijst hier dat een dictatuur nog steeds vorm kan krijgen.
  - b. Enerzijds heeft hij er spijt van dat de boel uit de hand is gelopen, anderzijds gaat hij hier nog wel een stapje verder om zijn punt te maken en het bewijs te leveren. Het schokeffect moet leerlingen tot denken aanzetten. Hij lijkt weer meer op de persoon die hij was voordat hij met dit experiment begon.
  3. Hij wijst een verrader aan en werpt de vraag op of leerlingen bereid zijn om alles te doen wat hij hen vraagt. Daarmee toont hij hen de aard van een dictatuur.
  4. Eigen mening.
- rechten van de mens, etc.
  - Politiek: verdeling van macht, ideologie (vrijheid of gelijkheid), bevoegdheden staat, beschermen van minderheden.
  - Sociaal: groepsgedrag, hoe ga je met elkaar om.
  - Moreel: wat mag je mensen aandoen? Wat beperkt vrijheden van jezelf en anderen?
- b. Over het algemeen zou je kunnen stellen dat hoe meer betrokken je bent, hoe hoger je zult scoren op de escalatieladder. De betrokkenheid die je voelt zegt namelijk iets over hoe het doel je raakt: hoe meer het doel je raakt, des te meer wil je dat het doel bereikt wordt en dat maakt weer dat je meer middelen geoorloofd vindt.
Of ligt het genuanceerder?
  - c. Eigen antwoord leerling.

Opdracht 2

Het is niet mogelijk om een antwoordmodel te maken bij deze opdracht.

Opdracht 3

Het is niet mogelijk om een antwoordmodel te maken bij escalatieladder 1-3.

(Mogelijke) escalatieladder bij kwestie 4: *Die Welle*

- a. Docent Rainer Wenger wilde met zijn aanpak bewijzen dat het nog steeds mogelijk is om een dictatuur te vestigen.
- b.
  - Stap 1: vormen van een eenheid door gemeenschappelijke idealen, maken van afspraken en instellen leider.
  - Stap 2: bestendigen van de eenheid met behulp van symbolen, rituelen en gebaren.
  - Stap 3: uitsluiten van anderen.
  - Stap 4: de leider trekt steeds meer macht naar zich toe en duldt geen tegenspraak.
  - Stap 5: vervolging van andersdenkenden en uitoefenen terreur.
- c. Eigen antwoord leerling. Het gaat er hier om dat leerlingen duidelijk bevraagd worden om hun keuze: is er nog een weg terug voor de docent als hij eenmaal deze weg is ingeslagen?

Opdracht 4

- a. Mogelijke argumenten:
  - Juridisch: kijkend naar de regels van rechtsstaat, bevoegdheden van instanties,

VOOR DE LEERLING

HEILIGT HET DOEL DE MIDDELEN? EEN LES BIJ DE FILM **DIE WELLE**

Mag je met het oog op een hoger doel, indien het niet anders kan, ook 'slechte' middelen gebruiken? Wanneer is een doel daarvoor hoog of moreel genoeg, of wanneer gaat een middel nog net niet te ver? Waar leg jij de grens wat nog wel en niet meer mag? Waar baseer je die grenzen op? En hoe gaan anderen om met dergelijke grenzen? Dat zijn de vragen die in deze les centraal staan en waar jij zelf een antwoord op gaat formuleren.

De film *Die Welle* stelt de vraag of het doel de middelen heiligt indirect aan de orde. De film is het uitgangspunt bij jouw meningvorming omtrent dit thema.

Opdracht 1

Na het eerste deel van de film: 00.00-13.27

Je beantwoordt de volgende vragen:

1. Beschrijf in maximaal vijf zinnen wat de docent doet in dit deel van de film.
2. Wat is de standplaatsgebondenheid van de docent?
3. Wat is jouw mening over het gedrag van de docent? Licht jouw antwoord toe.

Na het tweede deel van de film: 13.27 – 1.21.00

Je beantwoordt de volgende vragen:

1. Beschrijf in maximaal tien zinnen wat de docent doet in dit deel van de film.
2. Beredeneer waarom de docent doet wat hij doet. Licht jouw antwoorden steeds toe met voorbeelden uit de film.
  - a. Wat wil hij met zijn gedrag bereiken?
  - b. Welke ideeën liggen aan zijn gedrag ten grondslag en wat is de standplaatsgebondenheid van de docent?
3. Welke middelen zet de docent in om zijn doelen te bereiken?
4. Wat is jouw mening over het gedrag van de docent? Licht jouw antwoord toe.

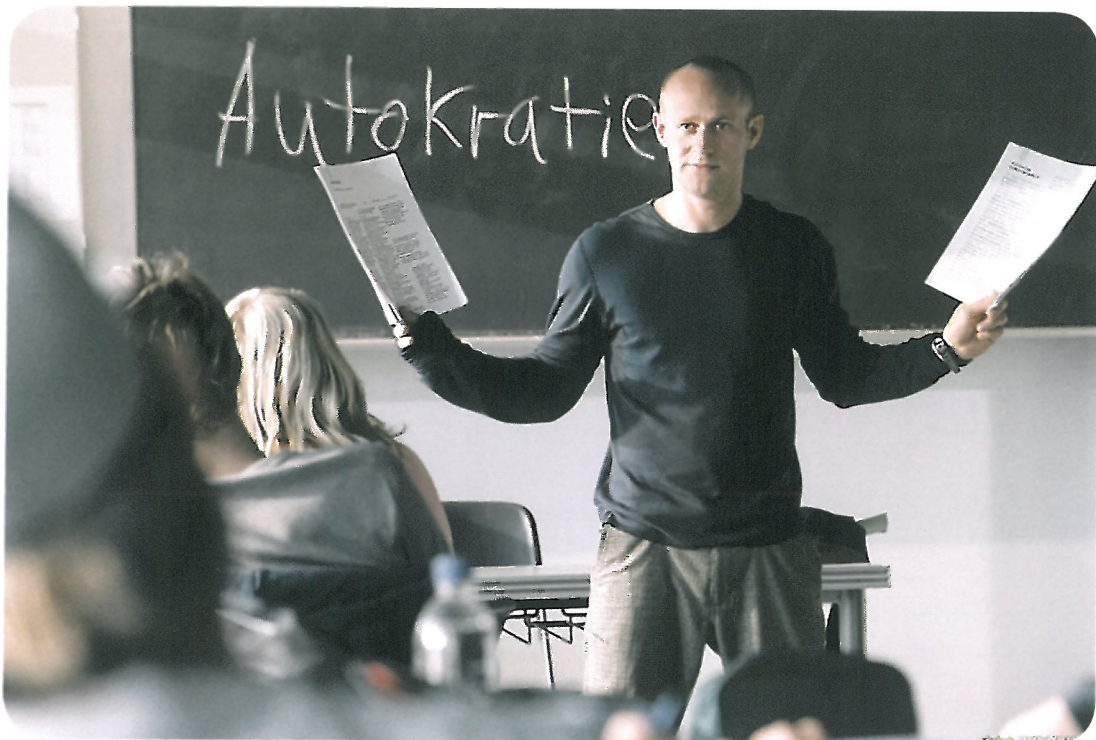
Na het laatste deel van de film: 1.21.00 – einde (1.37.20)

Je beantwoordt de volgende vragen:

1. Beschrijf in maximaal tien zinnen wat de docent doet in dit deel van de film.
2. Beredeneer waarom de docent doet wat hij doet. Licht jouw antwoorden steeds toe met voorbeelden uit de film.
  - a. Wat wil hij met zijn gedrag bereiken?
  - b. Welke ideeën liggen aan zijn gedrag ten grondslag en wat is de standplaatsgebondenheid van de docent?

3. Welke middelen zet de docent in om zijn doelen te bereiken?
4. Wat is jouw mening over het gedrag van de docent? Licht jouw antwoord toe.

Opdracht 2

Je krijgt van jouw docent een leeg A4-tje.

Je gaat je standpunt uiteenzetten over de vraag: 'Heiligt het doel de middelen?'

Je mag duidelijk aansluiten bij wat je in de film *Die Welle* hebt gezien, maar het is de bedoeling dat je naar aanleiding van die film, voor zover dat mogelijk is, een meer algemeen standpunt onder woorden brengt.

Bedenk zowel argumenten voor als argumenten tegen en maak een duidelijke afweging.

Opdracht 3: de escalatieladder

Met behulp van een escalatieladder kun je bij kwesties gemakkelijk inzichtelijk maken welke middelen je nog wel acceptabel vindt om gestelde doelen te bereiken en welke niet meer. Een escalatieladder bevat altijd een opbouw van minder naar meer ingrijpende middelen.

Hieronder staan voor drie kwesties uitgewerkte escalatieladders. De stappen zijn oplopend van één tot en met vijf.

- a. Geef per kwestie aan waar jij de grens legt. Wat mag nog wel en wat niet meer?

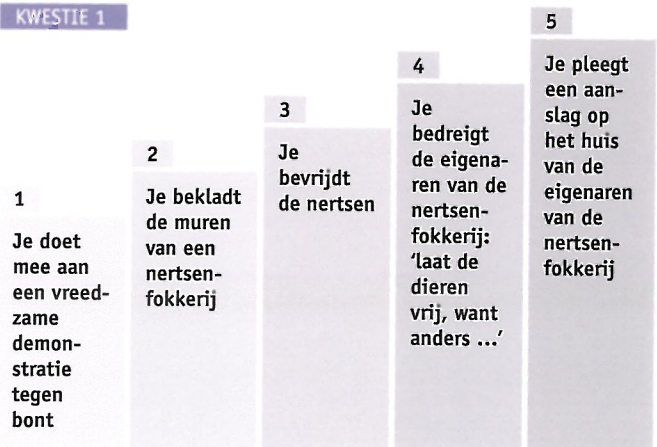
- b. Geef per kwestie argumenten voor je keuze. Als je het bijvoorbeeld nog wel vindt kunnen om de nertsen te bevrijden (kwestie 1), maar niet meer om de eigenaren van de nertsenfokkerij te bedreigen, moet je uitleggen waarom het één wel mag en waarom het ander niet.

Kwestie 1: De Bont voor Dieren

Je bent een tegenstander van bont. Net als de Bont voor Dieren vind je dat het fokken van nertsen voor hun bont verboden zou moeten worden, omdat het onnodig dierenleed veroorzaakt.

Hoe ver ga jij?

KWESTIE 1

Kwestie 2: de strijd tegen het terrorisme

Na de aanslagen op 11 september 2001 in New York is men zich in Nederland ook meer bewust geworden van terroristische dreiging en de noodzaak om maatregelen te nemen ter voorkoming daarvan.

Hoe ver vind jij dat de Nederlandse overheid mag gaan?

Kwestie 3: Probleemjongeren

Verschillende gemeenten in Nederland pleiten voor ruimere bevoegdheden om probleemjongeren effectiever aan te pakken.

Hoe ver mogen de bevoegdheden van gemeenten opgerekt worden?

Kwestie 4: Die Welle

Je hebt nu bij verschillende kwesties op de escalatieladder aangegeven waar jij grenzen trekt in welke middelen nog wel toegepast mogen worden om een bepaald doel te bereiken en welke niet meer. Je hebt die grenzen ook moeten onderbouwen met argumenten. Een volgende stap is nu om zelf een escalatieladder te maken bij de docent uit de film *Die Welle*.

Ga als volgt te werk:

- Formuleer kort en bondig welk doel de docent had met zijn aanpak.
- Onderscheid binnen de aanpak van de docent vijf oplopende (escalerende) stappen.
- Geef die stappen een plek in de lege escalatieladder en geef aan waar jij de grens trekt. Wat had de docent nog wel mogen doen om zijn doel te bereiken en wat niet meer? Beargumenteer jouw grens.

KWESTIE 2

1	2	3	4	5
De politie mag een verdachte persoon in de gaten houden	De politie mag een verdachte persoon afluisteren	De politie mag een verdachte persoon preventief verhoren	De politie mag een verdachte persoon hardhandig verhoren	De politie mag een persoon zonder proces en zonder aan te geven waarvan hij verdacht wordt onbepaald in isolement vasthouden en verhoren

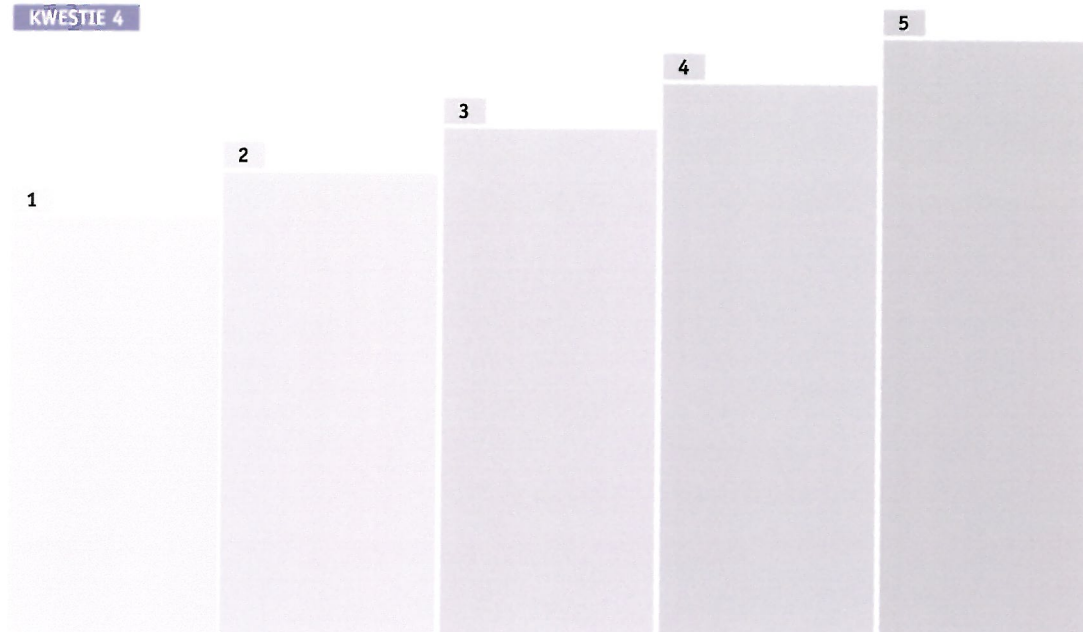
KWESTIE 3

1	2	3	4	5
Gemeenten mogen jongeren aanspreken op wangedrag	Gemeenten mogen buurtvaders inzetten ter controle van de jongeren	Gemeenten mogen probleemjongeren op laten pakken en taakstraffen geven	Gemeenten mogen jongeren een straatverbod opleggen	Gemeenten mogen ouders uit de ouderlijke macht laten zetten

KWESTIE 4

Opdracht 4: Heiligt het doel de middelen?

Je krijgt van jouw docent het A4-tje terug waarop je eerder jouw standpunt uiteengezet hebt met betrekking tot de vraag: 'Heiligt het doel de middelen?'

- Vat samen welke argumenten een rol spelen bij de grenzen die jij steeds aangeeft (denk daarbij bijvoorbeeld aan juridische, politieke, sociale en morele argumenten) en beantwoord de vraag waar je jouw grenzen op gebaseerd hebt. Welke waarden spelen bij jouw keuzes een rol?
- Leg uit welk verband er bestaat tussen hoe hoog je op de escalatieladder terecht komt en jouw betrokkenheid bij een thema. Leg dat ook uit voor de docent uit *Die Welle*: op welke wijze is zijn betrokkenheid / standplaatsgebondenheid van invloed op zijn gedrag?
- Je weegt opnieuw het standpunt dat je eerder hebt ingenomen. Sta je nog steeds volledig achter het standpunt dat je geformuleerd hebt, of wil je jouw mening nog wijzigen of aanvullen?

ACHTERGRONDINFORMATIE

HET VERHAAL

In de film *Die Welle* (Dennis Gansel, 2008) staat de vraag centraal of anno 2008 een autocratie (in Duitsland) nog mogelijk is. De linkse gymnasiumdocent Rainer Wenger probeert, in het kader van een projectweek over staatsvormen, zijn klas te laten zien hoe een dictatuur kan ontstaan. Hoewel zijn leerlingen een dictatuur in Duitsland niet meer voor mogelijk houden, is Wenger van mening dat het fascisme in Duitsland niet alleen tot het verleden hoeft te behoren. Wenger start een experiment waarbij hij zijn klas binnen een week in een microdictatuur verandert, waar daadkracht, discipline en gemeenschapszin aan de orde van de dag zijn. Het project begint onschuldig met het invoeren van enkele regels zoals het dragen van een witte blouse. De meerderheid van de klas is echter zeer enthousiast en de groep formeert zich tot een serieuze beweging die de naam 'die Welle' draagt. Verschillende leerlingen zijn tot alles in staat om de beweging op een hoger niveau te brengen, slechts een enkeling verzet zich tegen deze stroming. Wanneer het experiment na enige dagen al escaleert in geweld en vandalisme, wil de docent het project stoppen. Het experiment leidt uiteindelijk tot dramatische gevolgen voor de hele groep. Een leerling berooft zich zelfs van het leven. Allen blijven verslagen achter.

Dennis Gansel

Regisseur Dennis Gansel is geboren in Hannover op 4 oktober 1973. Als kind speelde hij amateurtoneel. Met zijn vader keek hij al graag films. Gansel studeerde tussen 1994 en 2000 aan de Hochschule für Fernsehen und Film in München. In 1995 produceerde hij zijn eerste film, *The Wrong Trip*. Zijn eerste bioscoopsucces bereikte Gansel met de comedy *Mädchen, Mädchen!* (2001). Ook de film *Napola - Elite für den Führer* (2004) werd positief ontvangen. Die film laat zien hoe het nazi-regime de Duitse jeugd gebruikte om de eigen ideologie verder uit te dragen. Met *Napola* wil Gansel duidelijk een boodschap uitdragen. Dit is ook het geval met *Die Welle*. Met deze film wil Gansel laten zien dat een dictatuur overal, op elk moment kan ontstaan. Het fascisme spreekt mensen instinctief aan, daarom is iedereen er vatbaar voor. Voor *Die Welle* ontving Gansel de *Deutscher Filmpreis 2008 in Bronze* in de categorie beste speelfilm.

Een waar gebeurd verhaal

Het ware verhaal van *Die Welle* speelde zich af in het jaar 1967, op een Amerikaanse High School in Palo Alto (Californië). Geschiedenisleraar Ron Jones startte een experiment om zijn studenten een idee te geven hoe een dictatoriaal regime tot stand komt. Hiermee probeerde hij de vraag te beantwoorden waarom zoveel Duitsers destijds de Nazi-ideologie omarmden. Harde discipline, groepscoodes en uniformen moesten zijn klas tot een agressieve beweging omsmelten, 'The Third Wave'. De leerlingen accepteerden de drillmaatregelen zo gretig dat Jones het experiment geschoot afbrak.

Ron Jones schreef in 1972 een artikel over het experiment. De Amerikaanse auteur Morton Rhue (pseudoniem voor Todd Strasser) schreef in 1981 naar aanleiding van Jones' artikel een boek over het experiment, *The Wave* getiteld. Tot nu toe zijn er 1,5 miljoen exemplaren van verkocht. Vervolgens verschenen twee films met dezelfde titel. In 1981 verscheen *The Wave*, geschreven door Jonny Dawkins. In 1984 kwam de gelijknamige film uit van regisseur Norman Lear. Deze film is de afgelopen 25 jaar op veel middelbare scholen

in Nederland tijdens de lessen geschiedenis en maatschappij-leer bekeken. In 1993 verscheen in Nederland een musical van *The Wave*. Ron Jones zelf was hier erg enthousiast over. Ook in Duitsland werd naar aanleiding van het boek van Morton Rhue een muziektheaterstuk geschreven (2001). In maart 2008 verscheen de roman *Die Welle* van Kerstin Winter, Dennis Gansel en Peter Thorwarth in de Duitse boekhandels. De film *Die Welle* (Dennis Gansel, 2008) is gebaseerd op dit boek.

BEGRIPPENLIJST

Democratie is een bestuursvorm. Het (...) stamt af van de Griekse woorden δῆμος/dēmos = 'volk' en κρατῶν/krateo = 'heersen', 'regeren'. Dit houdt in dat het volk zelf stemt over de wetten, zoals bijvoorbeeld in Athene, of het volk verkiest vertegenwoordigers die de wetten maken, zoals in België en Nederland. In een democratie is de voltallige bevolking soeverein en is alle autoriteit gebaseerd op de (minstens theoretische) instemming van het volk.
(<http://nl.wikipedia.org/wiki/Democratie>)

Autocratie (Grieks, αὐτοκρατία: αὐτός = 'zelf' en κρατεῖν = 'heersen') is een regeringsvorm waarbij ongelimiteerde macht wordt uitgeoefend door één persoon. Een keizer bijvoorbeeld, kan zijn macht ontleen aan het erven van deze titel, maar deze wordt pas als autocraat betiteld, in plaats van als een vorst, wanneer zijn macht groter wordt dan waarop hij historisch of wettelijk gezien recht zou hebben. Ook dictaturen, waarin meestal één leider het voor het zeggen heeft, worden vaak autocratieën genoemd, zij het dat 'dictatuur' een zwaardere term is.
(<http://nl.wikipedia.org/wiki/Autocratie>)

Anarchisme (afkomstig uit de Griekse αν = 'geen' en αρχος = 'heerser') is het streven naar een geweldloze situatie of samenleving waarin mensen zonder macht of autoriteit leven (anarchie; meer algemeen duidt anarchie op een toestand van regeringsloosheid). Het is de verzameling denkwijzen die terug te brengen is tot de gedachte dat een individu op geen enkele manier een ondergeschiktheid aan of van iets of iemand erkent. (...) In de omgang wordt de term anarchisme vaak verward met een andere duiding van het begrip anarchie, dat vooral gebruikt wordt om chaos en wanorde aan te geven. Met de term sociaal-anarchisme tracht men die verandering tegen te gaan.
(<http://nl.wikipedia.org/wiki/Anarchisme> en <http://nl.wikipedia.org/wiki/Anarchie>)

Totalitarisme is een systeem waarbij de staat bijna volledige controle heeft op het dagelijks leven van mensen, zowel in politiek, cultureel, filosofisch, godsdienstig als in sociaal of economisch opzicht. De heersende ideologie in een totalitaire staat wordt gepropageerd als de enig mogelijke weg naar een betere toekomst. (...) Voorbeelden van totalitaire (en bovendien gewelddadige) regimes waren onmiskenbaar het nationaal-socialisme in Duitsland onder Hitler (1933-1945) en het communisme in de Sovjet-Unie, zeker onder Stalin (1922-1953).
(<http://nl.wikipedia.org/wiki/Totalitarisme>)

INTERNETVERWIJZINGEN EN BIBLIOGRAFIE

Toegang 6 november 2008

Duitstalig

[www.welle.film.de / www.welle.info](http://www.welle.film.de/)

De website bij de film. Hier kunt u ook (Duitstalig) schoolmateriaal over *Die Welle* downloaden.

www.dennisgansel.de

De officiële site van regisseur Dennis Gansel.

http://de.wikipedia.org/wiki/J%C3%BCrgen_Vogel

Informatie over Jürgen Vogel, die in *Die Welle* docent Rainer Wenger speelt.

www.filmportal.de

Op deze site is informatie te vinden over de film en over regisseur Dennis Gansel. Bij de zoekfunctie *Die Welle* intypen.

<http://www.kinofenster.de/>

On-line publicatie voor iedereen die interesse heeft in film. De filmsite richt zich op vakmensen uit de filmsector, op hobbyisten en het onderwijsveld. Bij de zoekfunctie *Die Welle* invullen bij de categorie 'Filme'.

<http://www.spiegel.de/kultur/kino/>

Een recensie over *Die Welle* uit het tijdschrift *Der Spiegel* door Christoph Cadenbach. Bij de zoekfunctie *Die Welle deutsches Kino* invullen.

<http://www.taz.de/1/leben/alltag/artikel/1/das-funktioniert-nur-in-amerika/>

Kritiek van politicoloog Roland Roth op de film.

<http://www.zeit.de/2008/12/Film-Die-Welle>

Een recensie over *Die Welle* op *Zeit Online* door Maximilian Probst. De titel van het artikel is 'Macht durch Handeln'.

<http://www.sueddeutsche.de/kultur/artikel/428/162974/>

Op de website van de *Süddeutsche Zeitung* staat de recensie 'Der Faschist in uns' door Tobias Kniebe.

<http://www.bpb.de/themen>

Site van de Bundeszentrale für politische Bildung (instantie voor politieke vorming). Er is veel informatie te vinden over verschillende thema's. Klik op 'Gesellschaft'. Onder het kopje 'Rechtsextremismus' zijn artikelen te vinden over het fascisme, nazisme en jeugdcultuur.

<http://www.hdg.de/lemo/home.html>

Het LeMO is het Lebendiges virtuelles Museum Online. Via de links 'Geteiltes Deutschland', 'Kontinuität und Wandel' en dan 'Grosse Koalition' kom je bij een tekst over onder andere de 'Außerparlamentarische Opposition'. Dit was een protestbeweging die zich in Duitsland roerde tegen de zogenaamde Grote Coalitie, omdat zij meende dat de oppositie te klein was om dit te doen. In hun ogen liep de democratie groot gevaar.

<http://www.dhm.de/lemo/html/nazi/innenpolitik/nsdap/index.html>

Op deze site is informatie te vinden over de Nationaal Socialistische Arbeiderspartij (NSDAP) van Adolf Hitler in de jaren 1920-1945.

Nederlandstalig

<http://histoforum.digischool.nl/lesmateriaal/wave.htm>

Website over *The Wave*. Het is mogelijk de film online te bekijken.

<http://www.duitslandweb.nl/actueel/uitgelicht/2008/3/Recensie-van--Die-Welle-.html>

Een recensie over *Die Welle* van Carina de Jonge. Het Duitslandweb bevat verder een uitgebreid naslagwerk met onder meer informatie over politiek, geschiedenis en economie in Duitsland. Ideaal voor mensen die geïnteresseerd zijn in Duitsland en de Duits-Nederlandse betrekkingen.

http://www.duitslandweb.nl/naslagwerk/naslagwerk/Geschiedenis/BRD_1966-1969.html

Informatie over de Grote Coalitie en de 'Außerparlamentarische Opposition (APO)'.

<http://www.duits.de/vaklokaal/>

Een site over Duitse taal en cultuur (het vaklokaal Duits voor Nederlandse leraren.) Er is aan de linkerkant van de site een lijst van Duitse films te vinden, de moeilijkheidsgraad (wat betreft taal m.n.) is aangegeven.

Engelstalig

<http://www.german-films.de/en/germanfilmsquaterly/previousissues/seriesgermandirectors/marenade/index.html>

Informatie over regisseur Dennis Gansel inclusief een interview met de regisseur.

<http://www.ronjoneswriter.com/index.html>

De website van Ron Jones. Inclusief een artikel over 'the Third Wave' en een interview met de docent. Ook in de biografie is veel te lezen over Jones' ervaringen met 'the Third Wave'.

<http://www.toddstrasser.com/>

De homepage van schrijver Todd Strasser (Morton Rhue), de auteur van de roman *The Wave*.

BOEKEN

Rhue, Morton, *The Wave* (New York 1981).

Winter, Kerstin, Dennis Gansel en Peter Thorwarth, *Die Welle* (Ravensburg 2008).

